

MİSYONERLİK ve TÜRKİYE'YE YÖNELİK MİSYONER FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Remzi KILIÇ*

ÖZ: Misyonerlik kavramının tanımı ve genel anlamda Hıristiyanlığı yayma faaliyetleri çerçevesinde misyonerlik nedir? Hıristiyanlığın ortaya çıkışı ve misyonerlik dönemleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. XVIII. Yüzyıl'dan itibaren kurulmuş olan bazı misyoner kuruluşlar belirtilerek, Hıristiyanlığı yayma aşamaları, başlangıçtan günümüze kadar ana hatları ile ortaya konulmuştur.

Misyonerlik ve Türkler, Türk milletine dönük misyoner faaliyetler nelerdir? Türkiye'de misyonerlik girişimleri, Osmanlı ülkelerinde yürütülen misyonerlik çalışmaları, misyonerlik açısından Osmanlı-Amerikan münasebetleri üzerinde durulmuştur. XIX. Yüzyıl'da sürdürülen misyonerlik faaliyetleri, günümüzde misyonerlik faaliyetleri, bu faaliyetlerde kullanılan araç-gereç, örgüt ve görev yapanlar ile tespit edilen sonuçlar açıklanmıştır. Ayrıca, misyonerlikte kullanılan bazı yöntemler üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Misyoner faaliyetler, Türk milleti, Hıristiyanlık dini, Türkiye, Misyonerlik.

Missionary and Missionary Activities Towards Turkey

ABSTRACT: The definition of missionary concept and what is missionary in general sense in terms of propagating Christianity? A brief information about the birth of Christianity and the missionary periods was given. The main stages of propagating Christianity from the time it began to the date have been explained by remarking the missionary establishments found in XVIII. century and in the following centuries.

Missionary and the Turks, what are some missionary activities towards Turkish people? Missionary activities in Turkish territories,

---

* Niğde Üni. Eğitim Fak. remzikilic@mynet.com

the missionary activities in the countries dominated by the Ottomans, the Ottoman–American relations in terms of missionary were studied. Missionary activities performed in XIX. century, today’s missionary activities, the equipments, organization, attendants and obtained results were explained. Additionally, some methods used in missionary were emphasized.

Key Words: Missionary activities, Turkish people, Christianity religion, Turkey, Missionary.

Giriş:

Misyon kelimesi Latince “Mittere”den gelmektedir ve anlamı “göndermek”tir. Fransızca’ya “misyon” olarak geçmiştir; “bir kimseye, bir şey yapmak için verilen özel görev” anlamını kazanmıştır. Misyon kelimesinden gelen Misyonerlik; “bir dinî teşkilat kurarak, din propagandası yapmak, insanları o dinin müritleri haline getirmektir”(Kocabaşoğlu, 1989:1). Genel olarak misyonerlik; “başka dinden olanları kendi dinine kazandırmak için kurulan dernekler”, özel de ise, “Hıristiyan olmayan ülkelerde Hıristiyanlığı yayma amacını güden kurumlar”(Türkçe Sözlük, 1998:II,1571) olarak tanımlanmıştır.

Misyon genelde, “bir görevi yerine getirme işini üstlenen kuruluş”, özelde ise, Hıristiyanlığın her hangi bir anlayışına/grubuna ait görüş veya kanaati “Hıristiyan olmayan” ülkelerde yaymak anlamında da kullanılmaktadır. Bu misyonlarda görev yapanlara da “Misyoner” denilmektedir. Misyonerlerin yaptıkları faaliyetler de, Türkçe’de “Misyonerlik” kelimesiyle karşılanmaktadır (Küçük, 2005:20).

Hıristiyanlığı yayma yolunda görev alan; rahip, papaz veya din adamlarına da misyoner denir. Kısacası misyonerlik; Hıristiyanlığı yaymaya yönelik örgütlü çalışma birimidir (Kocaoğlu, 1997:236), diyebiliriz. “Dinî anlamda misyon ve misyonerlik, Havariler döneminden günümüze kadar gelen dönem içerisinde esas itibariyle İncili öğretmek, Hıristiyan olmayanları bu dine kazanmak, yada belirli mezhepten olmayanları bir mezhebe çevirmek şeklinde anlaşılmıştır. Misyonerlik; matbuat, tıbbî bakım, okul yapma gibi araçların yardımıyla uygulamaya konulmuştur” (Kocabaşoğlu, 1989:14; Kocabaş, 2002:9).

Dinler arasında bu yola geniş ve teşkilatlı olarak ilk önce Hıristiyanlık başvurduğu için “Misyonerlik” denildiği zaman daha çok “Hıristiyan Misyonerliği” akla gelir olmuştur. “Dini teşkilatlı olarak yayma” faaliyeti kapsamında, “Hıristiyan olmayan ülkelerde Hıristiyanlığı yaymak amacı ile kurulan teşkilat” olarak algılanmıştır (Kuzgun, 1983:60-65).

Misyonerlik hareketleri, en kısa şekilde inanç propagandası yapmak üzere, dini teşkilatlar tarafından din adamlarının çeşitli yerlere gönderilmesi olarak ifade edilebilir. Misyonerlik hareketleri, dini propaganda için kullanılan metotlardan sadece birisidir. Siyasî kuvvet ve ticarî münasebetler bu propagandanın güçlü silahlarındandır.

Misyonerler zaman zaman hükümet ve ticarî çevrelerden de destek görmüşlerdir. Misyonerler genelde din adamlarıdır. Bununla birlikte ilk misyonerler ve bilhassa modern zamanlarda ruhban olmayan şahıslar ve hatta kadınlar da misyoner olarak görülebilmektedir. Misyonerler inancın eksik olduğunu düşündükleri her yerde, kendi memleketlerinde veya haricinde faaliyet gösterebilirler. Dinî vaaz ve eğitim işlerini yaparak, tercüme ederek ve kitaplar yayımlayarak yapan misyonerler, zaman zaman bir dildeki ilk kitabın basımını da yapmışlardır (White, 1995:7-8).

Hıristiyanlığın Ortaya Çıkışı ve Misyonerlik Dönemleri:

Hız. İsa'dan itibaren Hıristiyanlık Dini'nin önemli dönemleri ve misyonerliğin başlangıçtan günümüze kadar uzanan genel durumu tarihi olarak ana hatları ile şöyledir:

1. 33-100 arası; Havarîler dönemi
2. 100-800 arası; Kiliselerin kurulması
3. 800-1500 arası; Ortaçağ dönemi
4. 1500-1650 arası; Reform dönemi
5. 1650-1793 arası; Reform sonrası dönem
6. 1793-1965 arası; Modern dönem
7. 1965'den sonraki dönem; Diyalog dönemi diyebiliriz (Küçük, 1996:37).

Havariler dönemi; Hız. İsa'ya peygamberliği sırasında on iki kişi inanmıştı. Bunlara havariler denilmiştir. Hıristiyanlığı Hız. İsa'dan sonra bunlar tebliğ etmişlerdir. Bu sebeple bunlara ilk misyonerler gözü ile bakılabilir. Havarilerin Hıristiyanlığı yaymaları Hıristiyanlık Filistin'de doğduğu için Filistin sahası ile sınırlı kalmıştır.

Hıristiyanlık dininin en büyük misyoneri aslen Yahudi olan Pavlos'tur. Pavlos Anadolu'nun önemli merkezleri ile Asya'nın bir çok yerinde, Makedonya'da ve Yunanistan'da birçok kilise kurmuş ve Hıristiyanlığı teşkilatlandırmıştır. Buralara Hıristiyanlığı yayarak,

Roma'da çok büyük etkinlik göstermiştir. İlk misyonerler havarilerdi. Ancak Pavlos ve öteki misyonerlerin çabalarıyla Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun ticaret yolları üzerindeki büyük kentlere hızla yayılmıştır.

“Büyük” lakabıyla anılan Bizans İmparatoru I. Kostantin'in (306-337) Hıristiyanlığı kabul etmesiyle misyonerlik yeni bir hız kazanmıştır. Kısa bir süre içerisinde İran ve Arabistan içlerine kadar yayıldı. Askeri alanda Haçlı seferleri, İslâm Dini'nin yayılmasını geçici olarak durdurmuş ise de Müslümanları Hıristiyanlaştırmak mümkün olmamıştır.

IX. yüzyıldan itibaren İngiliz misyonerleri Hıristiyanlığı Avrupa'nın kuzeyinde ve batısında yaymaya çalışırken, İstanbul Rum Kilisesi'ne bağlı misyonerler de Doğu Avrupa ve Rusya'da faaliyet gösteriyorlardı. Milattan sonra 950-1350 yılları arasında Avrupa ve Rusya neredeyse tamamen Hıristiyanlaşmıştır (Kocaoğlu, 1997:236).

Ortaçağ döneminde Pavlos'un papazları, Roma İmparatorluğu'nun bütün eyaletlerinde Hıristiyanlık propagandası yaptılar. Batı Roma ve Doğu Roma'da insanlık derin bir huzursuzluk içerisindeydi. Bu ortamda zulüm gören ve huzursuz olan kimseler “kurtuluş ümidi” haline gelen Hıristiyanlık inancına yöneldiler. Taraftarları artık imparatorun ve beşeri sistemin otoritesine değil, İsa'nın yeryüzündeki hakimiyetinin (Tanrı Devleti'nin kurulması) yakın olduğunu savunuyorlardı. Hıristiyanlar ile Roma imparatorları arasındaki mücadele 325 yılında İmparator Kostantin'in Hıristiyanlığı kabulüne kadar sürmüştür. Kostantin İstanbul'u “Yeni Roma” adıyla başkent yapmıştır. Hıristiyanlık tarihinde 325 yılında İmparator Kostantin'in öncülüğünde İznik'te yapılan Konsül çok önem arz etmektedir (Çelik, 2000:5).

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun resmî dini kabul edilince bütün Grekler, Latinler, Franklar, Cermenler, Anglo-Saksonlar Hıristiyan olmuşlardır. Hıristiyanlık dini VII-VIII. yüzyıllarda Güney, Batı ve Orta Avrupa'nın dini haline gelmiştir (Kocabaş, 2002:22).

Doğu ve Kuzey Avrupa'da yaşayan Slavlar, Bizans imparatorlarının gönderdiği misyonerler sayesinde Hıristiyan olmuşlardır. Slav-Ruslar, Kiev şehri ve çevresinde 862 yılında “Rusya Devleti”ni kurmuşlardı. Knez Vladimir, 988 yılında vaftiz edilerek Hıristiyanlığı din olarak kabul etmiştir. Bunun ardından Sırlar, Karadağlılar, Çekler vs. Hıristiyanlığa girmişlerdir. Böylece yapılan misyoner faaliyetler ile Avrupa ilk bin yılda Hıristiyanlaşmıştır (Kurat, 1987:31).

Bu arada Doğu Avrupa'da Tuna-Bulgar Devleti, Atilla'nın

torunlarından Asparuh tarafından 668 yılında kurulmuştu. Tuna Bulgarları, batıda Franklar ile doğuda Bizanslar arasında ulaşım, ticaret ve kültürel temasları sağlamaktaydılar. Uzun süre Bizans İmparatorluğu'na baskın olan Tuna Bulgar Devleti, özellikle Bizanslı iki misyoner kardeş olan Krill ve Method adlı papazlar tarafından yapılan propagandalar sonucu Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Mikail Boris Han (852-889) zamanında 864 yılında tek Tanrı inancında yaşayan Tuna Bulgarları, Ortodoksluk Mezhebi'ni kabul ederek Hıristiyan olmuşlardır (Yazıcı, 2002:116).

Yeniçağda XVI. yüzyıldan itibaren, “Yeni Dünya” denilen Amerika Kıtası'nın keşfi ile Katolik kiliseleri; İspanya, Portekiz ve Fransa'nın yeni ele geçirdiği bölgelere misyonerler gönderdiler. Böylece Orta ve Güney Amerika ile Antiller ve bu arada Filipinler'de Hıristiyan olmuşlardır. Hıristiyan misyonerler bu dini Uzakdoğu'ya kadar propaganda ederek; Japonya, Çin ve Hindistan'a kadar uzanmışlardır. XVII. yüzyılda Roma'da kurulan “İman Yayma Cemiyeti” misyonerlik faaliyetlerine faal bir şekilde yön vermekteydi.

1750-1815 yılları arasında Hıristiyanlığın yayılmasında sanki biraz duraksama görülmektedir. Ancak Protestan misyonerliği XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılda büyük bir yükseliş göstermiştir. Avrupa'da; Almanya, Fransa, Belçika ve diğer birçok Batı-Avrupa ülkelerinde misyonerlik çalışmaları için Enstitüler kurulmuştur ve buralarda çağdaş-modern bilgilerle donanmış misyonerler yetiştirilmiştir (Kocaoğlu, 1997:237).

XVIII. Yüzyıldan İtibaren Kurulan Bazı Misyoner Kuruluşlar:

1701 yılında Londra'da; İncili Yayma Derneği,

1792 yılında Londra'da; Vaftizci Misyonlar Derneği,

1810 yılında Amerika'da Boston'da; Amerikan Misyon Dostları Konseyi,

1814 yılında Boston'da; Vaftizci Misyoner Birliği,

1837 yılında New York'ta; Presbiteryan Kilisesi Dış Misyonları,

1732 yılında Almanya'da Moravyalı Kardeşler Misyonları,

1823 yılında Berlin'de; İncili Yayma Misyonları Derneği,

1824 yılında Fransa'da da; İncil Misyonları Derneği gibi kuruluşlar bulunmaktaydı.

Ayrıca 1951 yılında yayımlanan *Evangelii Praecones* adlı Papalık Genelgesi, dünyada 1926'da dört yüz, 1950 yılında ise altı yüz misyoner bölgesi olduğunu belirtmektedir.

Asya, Afrika, kıtaları başta olmak üzere, dünyanın bir çok ülkesinde yerli din adamları ve piskoposlar, misyonerlikle görevlendirilmişlerdir. 1962-1965 yılları arasında yapılan çalışmalar çerçevesinde, II. Vatikan Konsili'nde alınan bir kararla; başka dinden olanları Hıristiyanlaştırma amacı gizlenmemekle birlikte, artık ana yaklaşımın diyalog ve ikna metodu olduğu vurgulanmıştır (Kocaoğlu, 1997:237).

Misyonerler, hastane, okul gibi sosyal hizmet, kuruluşlarına önem vermişlerdir. XIX. yüzyıldan sonra Hıristiyan misyonları dünyanın bir çok yerinde; okullar, kolejler, hastaneler ve hemşire okulları açmışlardır. Daha sonraları bu sosyal faaliyetler zirâî hizmetlere, desteklere, gelişme ve kooperatif programlarına, okuma-yazma kampanyalarına kadar uzanmıştır.

XIX. yüzyıl Hıristiyan misyonları, "Kültür değişikliği" meselesini din ile birlikte kültür transferinin de yapılması ile çözmeye çalışmışlardır. Batı Eğitimi'nin yanı sıra; mimari, müzik, çalışma alışkanlıkları, hatta çalıştırdıkları yerli insanların kıyafetlerini de kendi kültürlerine göre belirlemişlerdir. Son zamanlarda ise Hıristiyan misyonerleri kültür konusunda esnekliği esas almışlardır (White, 1995:8-9). Ayrıca misyonerler liderlik meselesi, milliyetçilik meselesi gibi konular ile karşılaşmışlar ve bu konularda kendileri lehine sonuçlar çıkarmışlardır.

Misyonerlik ve Türkler:

Türkler, Ortaçağ'da Hıristiyan misyonerler ile karşı karşıya gelmişlerdir. Misyonerler Türkistan'a daha İslâmiyet doğmadan önce girmişlerdi. Bir kısım Türk halkını Hıristiyanlaştırmayı başarmışlardı. 893 yılında Talas şehri Müslüman-Araplar tarafından fethedilince, buradaki "Büyük Kilise"nin camiye çevrilmesi misyonerliğin Türkistan'da erken dönemde başladığını ortaya koymaktadır (Barthold, 1975:78).

VI. yüzyılda Aşağı Türkistan askeri hududu vasıtasıyla, Türk yurtlarına giren Hıristiyanlık bölgede fazla bir dini mukavemetle karşılaşmamıştır. Bölgede Zerdüştlük ile Budizm arasında yüzyıllardır süre gelen mücadeleden yararlanan Hıristiyan misyonerler, Aşağı Türkistan'da Semerkant'ı metropolitlik merkezi yaparak hayli yayılma göstermişlerdi. İslâmiyet'in Türkistan'da yayılış yıllarında bile, Hıristiyan misyonerleri faaliyetlerine devam etmiş, ancak fazla taraftar

bulamamışlardı. Bu konuda, Budizm gibi Hıristiyanlığında Türklerin “savaşçı ruh ve karakteri”ne aykırı olarak “miskinliği telkin” eden yapısının etkisi olsa gerektir (Kocabaş, 2002:33-34).

Türklerin Hıristiyan olmaları sonucu millî kimliklerini ortadan kaldıran asıl büyük olay, Doğu ve Orta Avrupa’da yaşanmıştır. 375-1250 yılları arasında Türkistan’dan hareketle Karadeniz’in kuzeyinden Avrupa’ya gelen Türklerden; Hunlar, Avarlar, Macarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar (Kıpçaklar), kısmen Hazarlar ve Sabarlar, Tuna boyları, Orta Avrupa ve Balkanlar’da uzun süre siyâsî ve askerî izler ve etkiler bırakmışlardır.

Slavlar, Franklar ve Grekler ile savaşarak bu sahalarda çeşitli dönemlerde hakimiyet kuran Türkler, “Ortaçağ Avrupası”nın meydana getirilmesinde büyük rol oynamışlardır (Runciman, 1943:46). Adı geçen Türk kavimleri, yerleşik düzene geçmeyip sürekli göçer olmaları ve arkadan gelen yeni bir Türk kavmi tarafından da tazyik altına alınmaları sonucu, devamlı bir toplum ve devlet yapısı gösterememişlerdir. Ortodoks misyonerlerinin yoğun propagandası karşısında Hıristiyanlığı kabul ederek, Slav, Frank ve Grek toplumları içinde asimile olmuşlardır. Sadece bunlardan geriye, “Bulgar” ve “Macar” adları kalabilmiştir. Bu nedenle bunlara, “Türklerin on kayıp kavmi” denilmiştir (Kocabaş, 2002:36).

Budizm ve Konfüçyanizm dinlerine giren Türkler de Çin ve Hint toplumları içerisinde kaybolmuşlardır. Türkler arasında, evrensel mesajları olan büyük dinler daima hoşgörü ile karşılanmıştır. Türklerin genel olarak İslâmiyet haricindeki dinlere girmemeleri, Müslümanlığın “Türklerin karakteri ve millî kültürlerine en uygun din” şeklinde yorumlanmasına yol açmış, bu yüzden Türkler İslâmiyet’i zorla değil kendi istekleriyle kabul etmişlerdir.

Türklerin Müslümanlığa girmeleri, millet olma şuurunu da geliştirmiştir. Bu katkının da etkisiyle Türk millî varlığı günümüze kadar gelebilmiştir. Eğer Türkler, İslâmiyet’i kabul etmeselerdi, belki de İslâmiyet, dünyaya bu kadar yayılmaz, giderek Hıristiyanlığın saldırıları karşısında Ortadoğu’ya sıkışmış olarak Araplara has bir din haline gelebilirdi (Danışmend, 1978:9). Türklerin nihaî olarak İslâmiyet’i din olarak kabul etmeleri, Türk milletinin Doğu ve Güney Asya medeniyetlerinin (Çin ve Hint) tesirinden ayrılarak, Ön Asya medeniyetine dahil olmalarıyla, dünya çapında bir cephe değiştirme hadisesi meydana gelmiştir. Bu durum, Türk milleti için millî bütünlük açısından hayırlı bir iş olmuştur, diyebiliriz.

İslâmiyet'ten önce Türkler; Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi, dinlere girmişlerdi. Bu dinlerin kuralları, Türk milletinin kuvvetli bir kültür etrafında metin bir devlet olarak teşekkülüne mâni oluyordu. Türklerin tek bir dine mensup bir millet olarak, yüzyıllardır sağlam devletler kurabilmeleri, Müslümanlığı kabul etmiş oldukları devirler de daha da artmıştır (Togan, 1981:79-80).

Türklerin, İslâmiyet öncesi kabul ettikleri bazı dinler millî bünyelerine uymadığı için Türk boyları, millî kültürlerini kaybetmeye mahkum olmuşlardır. Göktürk Hakanı Bilge Kağan'ın veziri Tonyukuk'tan bir Budist mabedi yapılmasını istediğinde, Vezir Tonyukuk O'na; "savaşı ve hayvan kesmeyi yasaklayıp, miskinlik telkin eden bir dinin kabulü Türkler için felaket olur", cevabını vermiştir. Tarih, Vezir Tonyukuk'un sözlerinin kehanet olmadığını ortaya koymaktadır. Macarlar ve Bulgarlar Hıristiyanlık içinde, Hazarlar'da Musevilik inancında adetâ erimişlerdir. Bunların aksine İslâmiyet'in kabulü, Türklerin yeni bir ruh ve kuvvetle Asya steplerinden Avrupa içlerine kadar uzanan büyük ve uzun ömürlü devletler kurmalarına imkan sağlamıştır (Yıldız, 2000:9).

Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri:

Katolik misyonerlerin faaliyetleri, bu mezhebin tarikatları olan Cizvit, Fransisken, Kapucin ve Lazarist tarikatları tarafından yürütülmüştür. Bu tarikatlar, Hıristiyanlıkta ki "Reform hareketi"nden sonra, Katolik Kilisesi'nin de, kendisine "yeni bir çeki düzen vermek" düşüncesinden hareketle ortaya çıkmışlardır.

Osmanlı Devleti bünyesinde, Fransa'nın himayesinde faaliyete başlayan bu tarikatların amaçları; Roma ve Bizans kiliselerini, yani Katolik ve Ortodoksluk mezheplerini birleştirmek ve Papa'nın otoritesini yükseltmekti. Ayrıca, Müslümanları Hıristiyan yapmak, Osmanlı devleti sınırları içerisindeki Rum, Ermeni ve Katolik olmayan Hıristiyanları Katolik yapmak ve Fransa'nın nüfuzunu kuvvetlendirmekti. Osmanlı Devleti'nde Katolik misyonerlerin erkenden faaliyete başlamalarının sebebi Fransa'ya verilen kapitülasyon imtiyazları olmuştur (Kocabaş, 2002:77-78).

Osmanlı Devleti tarafından yabancılara tanınan ticârî kapitülasyonlar yanında din ve ayin serbestliği, misyonerlerin Osmanlı memleketlerine gelmelerine yol açmıştır. Bu amaçla 1583 yılında, Cizvitler adlı Hıristiyan misyonerler İstanbul'a gelmişlerdir. Daha sonra, 7 Temmuz 1626 tarihinde İstanbul'a gelen üç kişilik biri Kapucin misyoner heyeti, 19 Temmuz 1626'da Galata'daki St. Georges Kilisesi'ne ve kilisenin

yanındaki eve yerleşerek, Hıristiyanlığın esaslarını öğretmeye, hastalara, zindandaki esirlere ve limandaki Fransız gemicilere yardım etmeye, bunun yanı sıra da Katolikliği yaymaya başladılar. Hatta, kilisenin yanında bir de okul açtılar.

1637 yılında, Fransız Kralı XIII. Louis, Kapucin misyonerlerinin doğudaki faaliyetlerinden o kadar memnun oldu ki, onlara Fransız elçilik binasının yanındaki evi bağışladı. 1673’de Fransız elçiliğine ve konsolosluklarına “Dil oğlanları” adında tercüman yetiştirebilmek için;”St. Louis Kapucin Papazları Koleji” adıyla ayrı bir bina dahi yaptırıldı. Bu kolejde öğrencilere Latince, Fransızca ve İtalyanca’nın yanında; Türkçe, Rumca ve Ermenice de öğretiliyordu (Haydaroğlu, 1993:12-13).

Osmanlı ülkesindeki misyonerlerin büyük çabalarının yanı sıra yabancı devletlerin her türlü imtiyazı kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak bütün fırsatları değerlendirdiklerini görmekteyiz. Yabancılar dîni faaliyetler dışında Osmanlı İmparatorluğu’nda okul açma hakkına da kavuşmuşlar, bununla da yetinmeyerek kendilerine yakın olan gayr-i müslim cemaat okullarını himaye altına alarak, bu okullar üzerindeki etkilerini de sürdürmüşlerdi. Aslında yabancı devletlerin baştan beri izlediği politikanın gayesi Osmanlı ülkesinde Müslüman olmayan toplulukları denetim altına almaktı.

Himayeci politika güden devletlerin başında Fransa geliyordu. Zamanla himaye kuvvetlendi. 1604, 1673 ve 1740 tarihli kapitülasyon fermanlarına ticârî imtiyazlar çerçevesinde himayeye dair maddeler de konmuştur (Haydaroğlu, 1993:13-14).

Himaye konusunda önemli olan şey tüccarlara yardım edecek konsoloslukların açılmasıydı. Böylece etkilerini göstermeye başladılar. Latin zümrelerin her biri milliyetine göre bir Hıristiyan-Katolik devletin himayesine girmeye başlamıştı. Katoliklerin en büyük hamisi Fransa idi. Ortodoksları Rusya, Protestanları İngiltere ve Amerika himaye ediyordu. Yabancı okullar Osmanlı topraklarında 1700’lü yıllardan itibaren çoğalmaya başlamış ve 1850 yıllarında oldukça yaygın hale gelmiştir (Haydaroğlu, 1993:15).

Osmanlı Devleti’nde yabancı okulların yanı sıra; Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlarına ait çok sayıda gayr-i müslim cemaat okulları da açılmıştır. Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu zamanlarda zararlı olmayan bu azınlık okulları kapalı cemaat şeklinde, dil ve din tedrisatlarını serbestçe yapmışlardır. Osmanlı Devleti zayıflama sürecine girdikten sonra, devlet bünyesinde yaşayan gayr-i müslimlerin ayrılıkçı hareketlere

yönelmiş olduklarını görmekteyiz. Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve parçalamak isteyen Emperyalist devletler ile iş birliği yapan gayr-i müslimler, yabancıların misyoner okullarına eleman ve siyâsî gayelerine destek vermişlerdir (Kılıç, 1999:151).

Osmanlı Devleti zayıfladıkça, gayr-i müslimlerin gücünü artırdığını, Osmanlıların imzalamak zorunda kaldıkları anlaşmalar sonucu da, git gide Avrupa devletlerinin vesâyeti altına girdiklerini görmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nde eğitim geriledikçe, Ermeniler ve Rumlar sahip olacaklarını sandıkları Anadolu şehirlerinde, gerçek anlamda bir eğitim seferberliğine girmişlerdi (Sevinç, 1975:105). Anadolu coğrafyasına açılmış olan azınlık okullarını, yabancılar tarafından açılmış okullardan ayrı mütâlaa etmek hayli zordur. Çünkü azınlıklar kendi çıkarları doğrultusunda, misyoner faaliyetler sonucu kendi iradeleri ile yabancılarla işbirliği yapmaktaydılar (Kılıç, 1999:152).

Misyonerlik Açısından Osmanlı-Amerikan Münasebetleri:

Osmanlı-Amerikan münasebetlerinin başlangıcı ticari temellere dayanır. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Amerikan gemileri Osmanlı limanlarında görülmeye başlanmıştır. 1786 yılında İstanbul, 1797 yılında İzmir, 1800 yılında İskenderun limanlarına gelen Amerikan gemileri bunların ilk temsilcileridir (White, 1995:22). 1800'lerin başlarında hızlanan Osmanlı- Amerikan ilişkileri 1811'de İzmir'de Amerikan Ticaret Odası'nın açılışına kadar varmaktadır. 1830 yılında imzalanan "kapitüler haklar" ile Amerikalıların Anadolu'daki ticari trafikleri iyice yoğunlaşmıştır.

Osmanlı Devleti bünyesinde yoğun olarak faaliyette bulunan Amerikan misyon ve misyonerleri, Ermeni Cemaatı'na yönelik faaliyetlerini artırmışlardır. Protestan misyonerler bu dönemde devreye girerek, bir çok Ermeni vatandaşın Protestan saflarına çekilmesine sebep olmuştur (White, 1995:23-26).

Amerikan Board misyonerlerinden Eli Smith ve H.G.Dwight; Anadolu, Ermenistan ve Kuzeybatı İran'ı incelemek üzere, Board'ın tam on altı ay süren üç bin millik bir geziden sonra hazırladıkları raporlar ile daha sonraki yıllarda birçok misyonerin bu bölgelerde yapacakları çalışmalara ışık tutmuşlardır. Bu iki Amerikan misyoneri, daha sonra İstanbul'a gelerek Krikor Peştemalciyan'ın müdürlüğünü yaptığı üç yüz öğrenci kapasiteli bir Ermeni Cemaatı okulunda incelemelerde bulunmuşlardır (Dağlı, 1990:3).

Amerikan Board misyonerlerinin eğitim alanında, 1831 yılında attığı

bir diğer önemli adım da, William Goodell ve ailesinin Malta'dan gelerek İstanbul'a yerleşmesidir. Goodell, Ermeniler arasında misyonerlik faaliyetleri göstermek için görevlendirilmişti. Bu sebepten yanında Ermenice alfabe ile yazılmış bir İncil bulunuyordu. Ermeni cemaatının eğitim alanındaki misyonerler tarafından teşkilatlanması XVIII. yüzyılın sonlarında başlamıştır (Dağlı, 1990:3-4; Kılıç, 1999:152).

Amerikan misyonerleri Board'ın emri ile Osmanlı Türkiye'si'ni (Anadolu) üç ana misyon bölgesine ayırmışlardı. Trabzon-Mersin arasına çekilen çizginin batısında kalan bölge; Batı Türkiye Misyonu, Sivas'ın güneyinden Mersin'e, Mersin'den Halep'e çekilen doğru çizgiler içinde kalan bölge; "Merkezi Türkiye Misyonu" bölgesini oluşturmaktaydı. Antep, Halep, Adana, Urfa, Antakya ve Maraş bölgesi bu sahayı oluşturuyordu ve Antep merkezdi. Bu iki misyonun doğusunda kalan alanlar ise; Doğu Türkiye Misyonu sınırları içerisinde yer almıştır. Bu misyon bölgesinin merkezi ise; Harput'tur. Harput ile birlikte Bitlis, Erzurum, Van, Diyarbakır, Mardin şehirleri ve havalisi bu merkezin faaliyet sahası idi.

Batı Türkiye Misyonu çeşitli istasyonlara ayrılmıştı. 1831'de İstanbul, 1834'de İzmir, 1835'de Trabzon, 1848'de Bursa, 1852'de Sivas-Merzifon, 1854'de Kayseri misyoner istasyonları kurulmuştu.

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından pek çok değişikliğin söz konusu olduğu bir yüzyıl olmuştur. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı, 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilanı, 1877-1878'de Osmanlı-Rus Harbi, 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilanı gibi, önemli olaylar cereyan etmiştir.

Misyoner kaynaklarının verilerine göre 1893 yılına gelindiğinde; Türkiye'de 1317 adet misyoner görev yapmaktaydı. Bunların 223'ü Amerikalı Protestan misyonerlerdi. 1893 yılı itibariyle 4085 öğrenciye hizmet veren beş kolej vardı. Seksen (80) adet orta dereceli, beş yüz otuz (530) adet ilkökul seviyesinde misyoner okulu vardı. 1897 yılında ise, Türkiye'de toplam 624 adet misyoner okulu ve bu okullarda toplam 27.400 öğrenci bulunuyordu (Şimşir, 1985:98).

Amerikalı Dr. Earle; "Misyonerler ve din adamları dünyanın hiçbir ülkesinde, Türkiye'deki kadar emperyalizme hizmet etmemişlerdir (Kocabaş, 1983:28; Kılıç, 1999:157), demektedir. Bu da Anadolu'nun ne kadar stratejik öneme sahip bir vatan olduğunun, Amerikalı misyonerler tarafından bile iki yüzyıl önce tespit edilmiş ve hedef seçilmiş olmasını göstermektedir.

Ermeniler için ilk misyoner okulu, İstanbul Beyoğlu'nda 1834'de açılmıştır. 1852 Yılında Harput'ta "Fırat Koleji" olarak bilinen Amerikan Harput Misyoner Koleji faaliyete geçirilmiştir. Amerikan misyonerleri Harput gibi, 1854 yılında Kayseri'ye gelmişlerdir. Talas Amerikan Misyoner Koleji'ni açmışlardır. Aynı dönemde Trabzon, İzmir, Bursa'da okullar açan misyonerler, 1863 yılında İstanbul Bebek'te Robert Koleji'ni, daha sonra Amerikan Kız Koleji'ni açmışlardır.

1897 yılında Osmanlı Devleti'nde; Fransa 127, İngiltere 60, Almanya 22, İtalya 22 Avusturya 11, Rusya 7 ve Amerika 131 okula sahip bulunuyorlardı (White, 1995:35-36). XX. yüzyılın başlarında ise, Türkiye üzerinde; 209 yabancı misyoner, 1299 yerli çalışan, 163 Kilise, 15348 üye, 450 okul ve 25.922 öğrenci bulunuyordu (Greene, 1916).

Azınlık okullarında gayr-i müslim gençlerine; kendi dilleri, dini inançları ve ibadetleri, tarihleri, edebiyatları ve müspet ilimler okutulmaktaydı. Bu okullardan hayli öğrenci Avrupa'ya yüksek tahsile gönderilirdi. Okullarda eğitim bütünüyle din adamlarının elindeydi. Roma Katolik misyonerleri de büyük görevler almışlardı. Ortodoks Rumlar, azınlık okulları açmada Rusya'dan da büyük teşvikler gördüler. Hatta Rus büyükelçisi Ege adalarını gezerek Rumları okullar açmaya teşvik etmekteydi.

Rum azınlık okulları, Ortodoks ve Katolik din adamları ve Rusya'nın gayretleriyle Osmanlı Devleti aleyhine birer fesat ocakları haline gelmişlerdi. Ders müfredatları; Türk düşmanlığı, Türk milletini ve Osmanlı Devleti'ni nasıl yok edeceklerine dair konular ile doldurulmuştu.

Müfredatlarında; Türklerin ezeli düşman olduğunu propaganda etmek, Avrupa'yı Türklere düşman etmek, ekonomik olarak zayıflatmak, Türk milletini ahlak, milliyet, din, gelenekleri bakımından çürütmek, küfrü öğretmek, küfrü Türkler arasında yaymak, Türkleri zinaya ve diğer ahlaksızlıklara teşvik etmek, Türk gençlerine külhanbeyi ruhu aşılama, aralarında sevgi-saygı bağlarını koparmak, hocaları içkiye alıştırmak gibi konular yer almaktaydı (Kocabaş, 1983:95-97).

Günümüzde Misyonerlik Faaliyetleri:

Türkiye ve Türkler üzerine yönelik misyonerlik faaliyetleri, Cumhuriyet döneminde de genel anlamda kesintiye uğramamıştır. Atatürk, 1935'de misyonerlerin faaliyetlerini yasaklamıştı. Ancak, daha sonra tek parti zamanında bütün dinlere yönelik, "Propagandanın yasak" olmasına bağlı olarak asgari düzeye inen misyonerlik faaliyetleri, 1945'de "demokrasiye geçiş" ile birlikte "hürriyet havası"ndan istifade

ile artış göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrası “Avrupa Birliği”nin kurulması, Türkiye’nin 1961’de Ankara Antlaşması’nı imzalaması sonucu, halkımızda meydana gelen “Avrupa’ya hoşgörü zemini,” ne bağlı olarak bu zeminden hareketle misyonerler faaliyetlerini artırmışlardır.

1980’li yıllarda Türkiye’yi Avrupa Birliği’ne dahil etme girişimleri, Sovyetler Birliği’nin 1990’larda dağılması, “insan hak ve hürriyetleri”, demokratikleşme, “küreselleşme ve globalleşme” anlayışları derken, ülkemizde çok amaçlı ve etkin bir misyonerlik süreci ivme kazanmış durumdadır.

Bir de “dinler arası diyalog” meselesi ortaya atılmıştır. Zaten, bu Avrupa Birliği’nin belirlenmiş bir politikasıdır. Vatikan Papalığı, Avrupa Birliği ile birlikte hareket etmektedir (Kocabaş, 2002:181-182). Papa II. Jean Paul, 24 Aralık 1999’da yayınladığı yılbaşı mesajında; “birinci bin yılda Avrupa Hıristiyanlaştırıldı. İkinci bin yılda Amerika ve Afrika Hıristiyanlaştırıldı. Üçüncü bin yılda ise Asya’yı Hıristiyanlaştıralım” diyerek, Asya’yı Hıristiyanlaştırma politikalarının hedefine koymuştur.

Ayrıca Vatikan tarafından, “Asya’nın Hıristiyanlaştırılmasında Türkiye merkez kabul edildi”, görüşlerine yer verilmesi, ülkemizin Asya’nın Hıristiyanlık için geçiş yolu üzerinde olması, günümüz misyonerlik faaliyetleri açısından ülkemizin ne derece büyük tehlikeler ile karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır (Kocabaş, 2002:183).

Vatikan Katolik Kilisesi’nin misyonerlikte ortaya koyduğu yeni metodu; “dinler arası diyalog” çerçevesinde, Hıristiyanlık mezhepleri arasında diyalog ve işbirliği olmuştur. “Düşman Kardeşler” olarak bilinen Katolik ve Ortodokslar arasındaki yakınlaşma dikkati çekmektedir. Katolik Papa ve Fener Ortodoks Patriği İstanbul’da ilk defa bir araya gelmişlerdir. Fener Patriği bir atakla kendisini “Ekümen”, yani bütün dünya Ortodoksları’nın başı ilan etmiş, daha da ileri giderek, Fener’de Vatikan benzeri devletçik statüsü istemiştir (Kocabaş, 2002:189-190). Bu gün ise Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde elli beş bin misyonerin faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir.

Dünya’da 1992 yılı verilerine göre; misyonerlere ait 120.880 kurum, misyonerleri eğiten, yetiştiren 99.200 enstitü, misyonerlik faaliyetlerinde çalışan mesleki misyoner 4.208.250 kişidir. Bu misyoner kurumlarında 82.000.000 bilgisayar, misyoner kurumlarında bir yıl içerisinde çıkarılan 88.160 adet kitap, misyonerlik hizmetlerinde faaliyet gösteren 2.340 radyo ve televizyon istasyonu vardır. Misyonerler, her yıl bedava 53.000.000 İncil dağıtmaktadır. Kilise okullarında okuyan 9.000.000 öğrenci, bu kiliselere ait 10.600 hastane, yine kiliselere ait 680 huzurevi

ve 10.050 tane eczaneleri vardır. Hıristiyanlaştırma hizmet projelerinin bütçesi 163 milyar dolardan fazladır (Umara, 1995:35).

Sonuç:

Misyonerliğin faaliyet alanlarını şu ana başlıklar altında tespit edebiliriz:

1. Misyonerlik, dünya çapında yürütülen bir Hıristiyanlık propagandasıdır.

2. Misyonerlere destek veren, devletler, kiliseler, siyasiler, holdingler ve bilim çevreleri vardır.

3. Batılı Hıristiyan devletler misyonerliği ekonomik çıkarları uğrunda sömürgecilik için bir basamak olarak kullanmaktadırlar.

4. Misyoner örgütler, yerel unsurları kullanmakla beraber, genel bir strateji ve program çerçevesinde hareket etmektedirler. Uluslar arası bir örgütlenme ile yürütülmektedir.

4. Misyonerlikte, dîni, siyâsî, ekonomik bakımdan tam bir iç içe girmişlik söz konusudur.

5. Misyonerlerin, dünya hakimiyetini, Hıristiyanlık dininin egemenliği altında sağlama anlayışları değişmeyen felsefeleridir.

6. Misyonerlik; Katolik, Ortodoks ve Protestan adlı Hıristiyanlığın ana mezhepleri çerçevesinde yürütülmektedir.

Misyonerler, Hıristiyanlığın bir sonucu olarak kabul ettikleri, Batı Uygarlığının nüfuz alanını genişletmek, eskiden kendilerine ait olan yerlere yeniden sahip olmak, dünyayı Hıristiyan-Batı Kültürü ile etkilemek ve dünyadaki bütün rejimleri değiştirmek, amacını gütmektedirler. Misyonerler, Türklere karşı ise; İslâm'dan soğutmak, kendi kimlikleriyle çatıştırmak, Türk devletine ve Türk milletine düşman unsurlar yetiştirmek suretiyle, Türkiye'de "azınlık ırkçılığı"nı ve bölücülüğü yaygınlaştırmak için gayret göstermektedirler (Küçük, 2005:32).

Geçmişte misyonerler faaliyetlerini, belki daha gizli olarak yürütüyorlardı. Talas'ta, Tarsus'ta, Merzifon'da, Harput'ta, İstanbul'da okulları vardı. Ama, günümüzde birçok televizyon programı, yahut gazete ve dergi yayınıyla, hatta özel broşürler ile kendi düşüncelerini propaganda edebilmektedirler.

Bunlara karşı en etkin mücadele, kendi kültür kaynaklarımızı ve değer yargılarımızı yurttaşlarımıza, gençlerimize en akılcı ve bilimsel bir yöntemle öğretmektir. Millî ve ahlâkî değerlerimizi kazandırmaktır. Günümüzde misyonerler, ülkemizi sömürge haline getirebilmek için sevgi, dostluk, barış, özgürlük ve kardeşlik gibi, güzel kavramları kullanarak, bu tür faaliyetlerini ülkemizin her yerinde, şehirlerimizde, sokaklarımızda daha etkin bir şekilde devam ettirmektedirler.

KAYNAKLAR:

- BARTHOLD, W.; (1975), *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Çev. Kazım Yaşar Koprıman- A. İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇELİK, Mehmet; (2000), *Fener Patrikhanesi'nin Ekümenlik İddialarının Tarihsel Seyri, (325-1453)*, Akademi Kitabevi, İstanbul.
- DAĞLI, Mustafa; (1990), *Anadolu'da Kurulan Yabancı Okullar ve Tesirleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- DANIŞMEND, İsmail Hami; (1978), *Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu?*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya.
- E. WHITE, George; (1995), *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Terc. Cem Tarık Yüksel, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- GREENE, Joseph K.; (1916), *Leavening The Levant*, The Pilgrim Press, Boston, New York, Chicago.
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat; (1993), *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara.
- KILIÇ, Remzi; (1999), "Osmanlı Türkiyesinde Azınlık Okulları (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü*, Yıl XXXVII, S. 431, Ankara, (ss. 151-159).
- KOCABAŞ, Süleyman; (1983), *Ermeni Meselesi Nedir? Ne Değildir?*, İstanbul.
- _____; (2002), *Misyonerlik ve Misyonerler*, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; (1989), *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- KOCAOĞLU, A. Mehmet; (1997), "Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus

Rum Devletine Uzanan Süreç”, Giresun Tarihi Sempozyumu, 24-25 Mayıs 1996, Bildiriler, İstanbul.

KURAT, Akdes Nimet; (1987), *Rusya Tarihi, T.T.K. Yayınları, Ankara.*

KUZGUN, Şaban; (1983), “*Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerliğinin Doğuşu*”, *E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Kayseri, (ss. 60-65).*

KÜÇÜK, Abdurrahman; (1996), *Misyonerlik ve Türkiye, Türkiye’deki Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.*

_____; (2005), “*Misyonerlik Nedir ?, (Misyonerlik ile “Tebliğ” Arasındaki Fark)*”, *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik, (Sempozyum 01-02 Ekim 2005), (Yayına Hazırlayan: Asife Ünal), Ankara, (ss. 19-33).*

Türkçe Sözlük, (1983), “Misyonerlik”, C. I-II, T.D.K. Yayınları, Ankara.

Türkçe Sözlük, (1998), “Miyon”, C. I-II, T.D.K. Yayınları, Ankara.

RUNCİMAN, The Hon S.; (1943), “*Ortaçağ Başlarında Avrupa ve Türkler*”, *Belleten, C. VII, S. 25, T.T.K. Yayınları, Ankara.*

SEVİNÇ, Necdet; (1975), *Ajan Okulları, İstanbul.*

ŞİMSİR, Bilal; (1985), “*Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine*”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermenilerle İlişkileri Sempozyumu, (8-12 Ekim 1984), Ankara.*

TOGAN, A. Zeki Velidi; (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul.*

UMARA, Muhammed; (1995), *Müslümanların Hıristiyanlaştırılması, Denge Yayınları, İstanbul.*

YAZICI, Nesimi; (2002), *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.*

YILDIZ, Hakkı Dursun; (2000), *İslâmiyet ve Türkler, Kamer Yayınları, İstanbul.*